

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΚΙΝΗΜΑΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΔΙΚΤΥΩΝ

11M251 ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ (ΕΥΡΩΠΗ, 21^{ος} ΑΙΩΝΑΣ)
ΣΕΜΙΝΑΡΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΘΕΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2018
ΘΟΔΩΡΗΣ ΣΟΛΛΑΤΟΣ
ΙΟΥΝΙΟΣ 2018

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	3
1. Θεωρητικό πλαίσιο.....	3
1.1 Η Παγκόσμια Κοινωνία των Δικτύων.....	3
1.2 Μεταδημοκρατία.....	5
1.3 Η μεταδημοκρατία της Παγκόσμιας Κοινωνίας των Δικτύων.....	6
2. Κινηματική δράση στο Internet.....	8
2.1 Κατηγορίες κινηματικής δράσης.....	9
3. Μορφές κινηματικής δράσης.....	11
3.1 Το κίνημα Ελεύθερου λογισμικού.....	12
3.2 Ομάδες ενδιαφέροντος.....	15
3.2.1 Electronic Frontier Foundation.....	16
3.2.2 European Digital Rights (EDRi).....	18
3.3 Αυτόνομες στοχευμένες δράσεις.....	19
4. Το πρόβλημα.....	21
Συμπεράσματα.....	23
Βιβλιογραφία.....	26
Πηγές.....	28

[Creative Commons Αναφορά Δημιουργού-Μη Εμπορική Χρήση 4.0 Διεθνές](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Εισαγωγή.

Στο κείμενο αυτό εξετάζουμε την κινηματική δράση με βάση ένα θεωρητικό πλαίσιο το οποίο συνίσταται από δύο φαινόμενα τα οποία συνυπάρχουν ιστορικά και συνδέονται εννοιολογικά, τη μεταδημοκρατία και την Παγκόσμια Κοινωνία των Δικτύων. Ασχολούμαστε με την κινηματική δράση η οποία χρησιμοποιεί τις νέες τεχνολογίες επικοινωνίας και κυρίως το Internet ως οργανωτικό μέσο, αλλά και έχει το Internet και τις νέες τεχνολογίες ως αντικείμενό της. Εξετάζουμε κατά πόσο κινήματα και δράσεις που αφορούν θέματα που αναδύθηκαν μέσα στο νέο κοινωνικό πλαίσιο της μεταδημοκρατίας της Παγκόσμιας Κοινωνίας των Δικτύων είναι ή θα μπορούσαν να εξελιχθούν σε ένα νέο κοινωνικό κίνημα. Τέλος, διαπιστώνουμε ένα πρόβλημα με δύο όψεις στην κινηματική δράση στο παραπάνω κοινωνικό πλαίσιο.

1. Θεωρητικό πλαίσιο.

Θα εξετάσουμε τη θεωρητική συμβολή δύο ερευνητών η οποία κατά την άποψη του γράφοντος εισάγει δύο έννοιες ιδιαίτερα σημαντικές για τη μελέτη των σύγχρονων κοινωνιών: την έννοια της Μεταδημοκρατίας (Κράουτς 2006) και την έννοια της Παγκόσμιας Κοινωνίας των Δικτύων (Castells 2010α, 2013, στο εξής ΠΚτΔ). Θεωρούμε αυτές τις έννοιες σημαντικές διότι αφενός εντοπίζουν και αναλύουν δύο μοναδικά χαρακτηριστικά των σύγχρονων κοινωνιών, αφετέρου αλληλοσυμπληρώνονται καθώς η πολιτική ανάλυση του Κράουτς και η περισσότερη κοινωνιολογική ανάλυση του Castells σε πολλά σημεία εντοπίζουν και αναλύουν τα ίδια φαινόμενα από δύο διαφορετικές οπτικές.

1.1 Η Παγκόσμια Κοινωνία των Δικτύων.

Ο Manuel Castells εισήγαγε την έννοια της ΠΚτΔ το 1996, στην πρώτη έκδοση του πρώτου τόμου της τριλογίας με γενικό τίτλο “*The Information Age Economy, Society and Culture*”. Τα τέλη της δεκαετίας του 1990 ήταν η εποχή της εκρηκτικής διάδοσης της χρήσης του Internet στον γενικό πληθυσμό, καθώς η ετήσια αύξηση των χρηστών άγγιξε το 100%¹. Η ιδέα όμως της ΠΚτΔ δεν ξεκινάει από το Internet, αλλά από τη διαπίστωση ότι, στο πλαίσιο των αλλαγών που είχαν ήδη τότε οδηγήσει στην υιοθέτηση του όρου «εποχή της πληροφορίας», κυρίαρχες κοινωνικές λειτουργίες και διαδικασίες οργανώνονταν όλο και περισ-

¹ Από τον Δεκέμβριο του 1996 μέχρι τον Δεκέμβριο του 1997, οι χρήστες του Internet παγκοσμίως αυξήθηκαν από 36 εκατομμύρια σε 70 εκατομμύρια. Σήμερα έχουν ξεπεράσει τα τέσσερα δισεκατομμύρια. (πηγή: Internet World Stats).

σότερο γύρω από δίκτυα, καθιστώντας τα έτσι τη νέα κυρίαρχη κοινωνική μορφή. Μια μορφή που, ενώ είχε υπάρξει και σε άλλες εποχές, γίνεται πλέον κυρίαρχη καθώς η τεχνολογία της πληροφορίας θέτει τις υλικές βάσεις για τη διάχυτη εξάπλωσή της σε ολόκληρη την κοινωνική δομή (Castells 2010α:500).

Ονομάζει αυτή τη μορφή «Κοινωνία των Δικτύων» καθώς «...είναι φτιαγμένη από δίκτυα παραγωγής, εξουσίας και εμπειρίας τα οποία δομούν έναν πολιτισμό εικονικότητας στις παγκόσμιες ροές που ξεπερνούν τον χώρο και τον χρόνο». Επισημαίνει επίσης ότι δεν ακολουθούν όλες οι κοινωνικές διαστάσεις και οι κοινωνικοί θεσμοί τη λογική των δικτύων, όπως αντίστοιχα και οι βιομηχανικές κοινωνίες συνυπήρχαν για πολύ καιρό με προβιομηχανικές μορφές της ανθρώπινης ύπαρξης. (Castells 2010γ:386-387).

Μεταγενέστερα, στο βιβλίο του “Communication Power”, ορίζει την ΠΚτΔ ως μια κοινωνία η δομή της οποίας οργανώνεται γύρω από παγκόσμια δίκτυα που λειτουργούν με βάση μικροηλεκτρονικές τεχνολογίες ψηφιακής επικοινωνίας και επεξεργασίας δεδομένων. Θεωρεί ότι ζούμε πλέον σε έναν υβριδικό κόσμο, έναν κόσμο-δίκτυο που ενσωματώνει τόσο τα παγκόσμια δίκτυα επικοινωνίας όσο και τα κοινωνικά δίκτυα (Castells 2013:24).

Αυτή η κοινωνική δομή έχει όπως είναι αναμενόμενο συνέπειες σε όλες τις πλευρές της ανθρώπινης ύπαρξης. Ο Giddens (2001:38) επισημαίνει τη λειτουργία του συμβολικού δείκτη του χρήματος ως μηχανισμού αποσύνδεσης, «εκρίζωσης» δηλαδή των κοινωνικών σχέσεων από τοπικά πλαίσια αλληλεπίδρασης και αναμόρφωσής τους σε απροσδιόριστα χωροχρονικά διαστήματα. Η οικονομία στην ΠΚτΔ οργανώνεται γύρω από παγκόσμια δίκτυα κεφαλαίου, διαχείρισης και πληροφορίας, δημιουργώντας ένα παγκόσμιο δίκτυο κεφαλαιακών ροών, στα πλαίσια του οποίου η απόσταση και ο χρόνος εκμηδενίζονται (Castells 2010α:501-502). Ο Castells δηλαδή εντοπίζει την παρουσία των μηχανισμών αποσύνδεσης όχι ως συγκεκριμένες λειτουργίες στο πλαίσιο μιας ευρύτερης δομής, αλλά ως μια λειτουργία συνυφασμένη στην ίδια τη μορφή και τη λογική της κοινωνικής δομής. Μια λειτουργία η οποία έχει ως αποτέλεσμα τη δραματική αναδιάταξη των σχέσεων εξουσίας και έναν νέο τρόπο παραγωγής, όπου η κατανομή της εργασίας δεν βασίζεται πλέον στην οργάνωση αλλά στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και στις ιδιαίτερες ικανότητες του κάθε ατόμου, καθώς η παραγωγή οργανώνεται ως ανασύνθεση των αποτελεσμάτων πολλαπλών διασυνδεδεμένων εργασιών οι οποίες ολοκληρώνονται σε διάσπαρτους τόπους εργασίας (στο ίδιο, 502). Επισημαίνει επίσης ότι, για πρώτη φορά στην ιστορία, ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής διαμορ-

φώνει τις κοινωνικές σχέσεις σε ολόκληρο τον πλανήτη, συναντώντας και πάλι τον Giddens (2001:72) ο οποίος ονομάζει αυτή τη διαδικασία «παγκοσμιοποίηση». Μια παγκοσμιοποίηση η οποία ξεχωρίζει από προγενέστερες μορφές της σε μέγεθος, ταχύτητα και πολυπλοκότητα λόγω της παγκόσμιας δυνατότητας δικτύωσης που έχουν στη διάθεσή τους οι δυνάμεις που βρίσκονται πίσω από αυτή, με τη μορφή της ψηφιακής τεχνολογίας και των παγκόσμιων μεταφορικών δικτύων (Castells 2013:24-25).

Οι πολιτικές συνέπειες των αλλαγών στο τρόπο παραγωγής είναι σημαντικές. Το εργατικό κίνημα, χτυπημένο από τη διεθνοποίηση της οικονομίας και της παραγωγής, χάνει τη θέση του ως βασική πηγή κοινωνικής συνοχής και εργατικής εκπροσώπησης. Οι πολιτικές ιδεολογίες οι οποίες διαμορφώθηκαν μέσα στους βιομηχανικούς θεσμούς, όπως ο βασισμένος στο κράτος-έθνος δημοκρατικός φιλελευθερισμός ή ο βασισμένος στην εργασία σοσιαλισμός, μέσα στο νέο πλαίσιο της ΠΚτΔ δείχνουν κατά τον Castells να στερούνται νοήματος και επιδίδονται σε μια ατέλειωτη σειρά αλλαγών και προσαρμογών (Castells 2010β:419-420). Νέοι κοινωνικοί διαχωρισμοί προκύπτουν μέσα σε αυτό το περιβάλλον: ο διαχωρισμός ανάμεσα στην εργασία της πληροφορίας και στην εύκολα αναπληρώσιμη ανειδίκευτη εργασία· ο κοινωνικός αποκλεισμός όσων δεν έχουν πλέον αξία είτε ως παραγωγοί είτε ως καταναλωτές· ο διαχωρισμός ανάμεσα στη λογική των παγκόσμιων δικτύων κεφαλαιακών ροών και στην ανθρώπινη εμπειρία της ζωής του εργαζόμενου (Castells 2010γ:382).

1.2 Μεταδημοκρατία.

Ο Κόλιν Κράουτς εννοιολογεί την έννοια της μεταδημοκρατίας (Κράουτς 2006:57-59) ως το πολιτικό σύστημα όπου, ενώ διεξάγονται εκλογές και οι κυβερνήσεις μπορούν να αλλάξουν, η πολιτική διαμορφώνεται ουσιαστικά στον ιδιωτικό χώρο μέσα από διαπραγματεύσεις και συνδιαλλαγές ανάμεσα στις κυβερνήσεις και τα κυρίαρχα στρώματα, με την πλειοψηφία των πολιτών να κρατά μια ήσυχη, έως και απαθή στάση. Ενώ η δημοκρατία ευδοκμεί όταν η μάζα των πολιτών έχει και αξιοποιεί τη δυνατότητα να διαμορφώνει την ατζέντα της δημόσιας ζωής, στη μεταδημοκρατία απλώς αντιδρά στα ερεθίσματα που οι ανταγωνιστικές ομάδες επαγγελματιών, ειδικευμένων στις τεχνικές της πειθούς, διαμορφώνει για αυτούς. Ο Κράουτς τονίζει ότι δεν πρόκειται για μια παλινδρόμηση στις αρχές του εικοστού αιώνα: βρισκόμαστε σε ένα διαφορετικό σημείο της ιστορίας. Τα τυπικά συστατικά της δημοκρατίας επιβιώνουν σχεδόν όλα στην μεταδημοκρατική περίοδο, όμως η παγκοσμιοποίηση των επιχειρηματικών συμφερόντων έχει ως συνέπεια την επιστροφή σε χαρακτη-

ριστικά στοιχεία της προδημοκρατικής περιόδου. Ένα από αυτά είναι η ανεξέλεγκτη συγκέντρωση δύναμης στα χέρια μεμονωμένων προσώπων, ένα χαρακτηριστικό που επανέρχεται με τη μορφή της συγκέντρωσης δύναμης στα χέρια των εταιρειών (στο ίδιο, 80-81).

Στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, ο Κράουτς χαρακτηρίζει την — παγκόσμια πλέον — εταιρεία ως τον θεμελιώδη θεσμό του μεταδημοκρατικού κόσμου. Η επιρροή των παγκόσμιων εταιρειών στις πολιτικές των κυβερνήσεων είναι πολύ μεγαλύτερη από την αντίστοιχη των πολιτών. Η μορφή δε αυτών των εταιρειών διαφέρει από την παλαιότερη εικόνα της συμπαγούς, σταθερής εταιρείας. Καθώς η αστάθεια των σύγχρονων αγορών και ο νέος, κομβικός ρόλος των χρηματαγορών έθεσε την ευελιξία ως κεντρική λειτουργική προτεραιότητα, η νέα μορφή των εταιρειών αυτών είναι η μορφή της εταιρείας φάντασμα. Ο Κράουτς περιγράφει αυτές τις εταιρείες φαντάσματα ως «...προσωρινές, ανώνυμες οικονομικές συσσωματώσεις με στόχο τον ηλεκτρονικό συντονισμό ενός συνόλου αποσυνδεδεμένων δραστηριοτήτων...», οι οποίες ανήκουν «...σε μια διαρκώς μεταβαλλόμενη ομάδα μετόχων που εμπορεύονται ηλεκτρονικά τις μετοχές τους». Η εταιρεία φάντασμα δηλαδή είναι μια εταιρεία η οποία δεν βρίσκεται πουθενά, αλλά ταυτόχρονα βρίσκεται παντού, διάχυτη μέσα στο παγκόσμιο δίκτυο κεφαλαίου, παραγωγής και εξουσίας που περιγράφει ο Castells (Κράουτς 2006:91-100).

Αυτή η φασματική ύπαρξη δεν αποτρέπει όμως τη συγκέντρωση πλούτου και εξουσίας. Η επικρατούσα τάση στην οργάνωση των εταιρειών δίνει μεγάλες εξουσίες στα ανώτερα διευθυντικά στελέχη. Παράλληλα, η εκχώρηση κυβερνητικών δραστηριοτήτων στις εταιρείες επεκτείνει τις εξουσίες τους, πέρα από την οικονομία και στην πολιτική διοίκηση. Η οικονομική ισχύς τους από την άλλη επιτρέπει την προνομιακή τους πρόσβαση όχι μόνο στους πολιτικούς και δημόσιους λειτουργούς, αλλά και σε οργανώσεις που δραστηριοποιούνται σε μη κερδοσκοπικούς τομείς, όπως η έρευνα και ο πολιτισμός. Οι εταιρείες δεν είναι πλέον απλοί οργανισμοί, αλλά συγκεντρώσεις ισχύος (Κράουτς 2006:106-109).

1.3 Η μεταδημοκρατία της Παγκόσμιας Κοινωνίας των Δικτύων.

Έχουν ήδη αρχίσει να γίνονται φανερά από τα παραπάνω τα σημεία όπου συναντώνται οι οπτικές των Κράουτς και Castells. Η νέα μορφή κοινωνικής οργάνωσης την οποία περιγράφει ο Castells αποτελεί το υπόστρωμα των πολιτικών αλλαγών που ο Κράουτς περιγράφει ως μεταδημοκρατία. Ο κυρίαρχος μεταδημοκρατικός θεσμός, η παγκόσμια εταιρεία φάντασμα, δε θα μπορούσε να υπάρξει χωρίς τη λογική του δικτύου. Ο

Κράουτς περιγράφει ακριβώς αυτό όταν απεικονίζει τη σύγχρονη εταιρεία ως ένα διευθυντήριο το οποίο κρατάει μόνο τη στρατηγική εξουσία λήψης οικονομικών αποφάσεων και το οποίο αναθέτει ολόκληρη τη διαδικασία παραγωγής σε ένα «διάσπαρτο σύνολο μονάδων παραγωγής», χρησιμοποιώντας το Internet και την τεχνολογία της πληροφορικής για την οργάνωση της παραγωγής, ενώ η κύρια επιδίωξη είναι η εδραίωση στον χρηματοοικονομικό τομέα όπου το κεφάλαιο είναι πιο ευκίνητο (Κράουτς 2006:98).

Υπό αυτήν την έννοια αποδίδουμε τη μεταδημοκρατία στην Παγκόσμια Κοινωνία των Δικτύων, ως ένα δηλαδή φαινόμενο το οποίο, αν και δεν σχετίζεται απαραίτητα με αιτιακή σχέση με την ΠΚτΔ, οφείλει ωστόσο σε αυτήν βασικά χαρακτηριστικά του όπως η οικονομική παγκοσμιοποίηση και η ανάδειξη των εταιρειών σε συγκεντρώσεις ισχύος, χαρακτηριστικά χωρίς τα οποία δεν θα μιλούσαμε για μεταδημοκρατία.

Τα σημεία όπου συγκεντρώνεται (ή συμπυκνώνεται) η εξουσία είναι ένα σημαντικό στοιχείο της μεταδημοκρατίας της ΠΚτΔ για το θέμα το οποίο διαπραγματευόμαστε σε αυτό το κείμενο, δηλαδή την κινηματική δράση στο πλαίσιο αυτής της δομής. Οι Tarrow και Tilly (2015:10) περιγράφουν τα κοινωνικά κινήματα ως φαινόμενο της συγκρουσιακής πολιτικής, ένα πεδίο που αποτελεί την τομή της συλλογικής δράσης, της σύγκρουσης και της πολιτικής. Η μεταφορά ισχύος από τους θεσμούς του έθνους-κράτους, οι οποίοι σταδιακά χάνουν τον έλεγχο των παγκόσμιων ροών πληροφορίας και πλούτου (Castells 2010α:xviii), προς τις νέες συγκεντρώσεις ισχύος που διαμορφώνονται, αλλάζει και τον τρόπο που διαμορφώνεται η κινηματική δράση, αλλά και τον προσδιορισμό του έτερου μέρους της σύγκρουσης.

Είδαμε τη θέση του Κράουτς για τις εταιρείες ως συγκεντρώσεις ισχύος. Ο Sklair (2016:503-511) περιγράφει τη Διεθνή Καπιταλιστική Τάξη (Transnational Capitalist Class) ως μια σύνθετη δομή αποτελούμενη από τέσσερα τμήματα: το εταιρικό, το οποίο αποτελείται από αυτούς που ελέγχουν τις διεθνικές εταιρείες· το πολιτικό, αποτελούμενο από πολιτικούς και στελέχη διεθνικών οργανισμών· το εμπορικό, το οποίο συνθέτουν οι έμποροι και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης· τέλος το επαγγελματικό, δηλαδή τα ανώτερα στελέχη των εταιριών που προσφέρουν χρηματοοικονομικές υπηρεσίες και υπηρεσίες δημοσίων σχέσεων, καθώς και τα μέλη των think tanks με νεοφιλελεύθερο ιδεολογικό προσανατολισμό.

Ο Castells από την άλλη πλευρά αρνείται ρητά (Castells 2010α:505) την ύπαρξη μιας παγκόσμιας καπιταλιστικής τάξης. Μιλάει για έναν «απρόσωπο συλλογικό καπιταλιστή», πάνω από προσωποποιημένους καπιταλιστές και ομάδες καπιταλιστών, ο οποίος είναι

φτιαγμένος από οικονομικές ροές που λειτουργούν μέσα από ηλεκτρονικά δίκτυα, ένα δίκτυο από δίκτυα κεφαλαίου. Το κοινό σημείο και στις τρεις παραπάνω αναλύσεις είναι η αποσύνδεση από τον χώρο, τον χρόνο αλλά και τα πρόσωπα. Η εξουσία δε βρίσκεται συγκεντρωμένη σε ένα έθνος-κράτος, στα χέρια ενός φεουδάρχη, ενός βιομηχάνου ή μιας εταιρείας με συγκεκριμένους ιδιοκτήτες και σταθερή παρουσία. Συγκεντρώνεται σε μια εταιρεία φάντασμα η οποία ρέει και μεταλλάσσεται ανάλογα με τις χρηματοοικονομικές συνθήκες σύμφωνα με τον Κράουτς, βρίσκεται διάχυτη στην πολύπλοκη δομή που ο Sklair περιγράφει ως Διεθνική Καπιταλιστική Τάξη, ή πλανάται σαν απρόσωπος συλλογικός καπιταλιστής στο παγκόσμιο δίκτυο των χρηματοοικονομικών ροών και των ΜΜΕ, το οποίο δομείται και το ίδιο από σχέσεις εξουσίας (Castells 2013:44-45).

Πρόκειται τελικά για μια παράδοση συνύπαρξη συγκέντρωσης αλλά και διάχυσης ισχύος, καθώς η εξουσία να μεν συγκεντρώνεται με τρόπους οι οποίοι οδηγούν σε φαινόμενα όπως αυτά που περιγράφει ο Κράουτς ως μεταδημοκρατία, αλλά ταυτόχρονα αυτές οι συγκεντρώσεις ισχύος δεν μπορούν να τοποθετηθούν και να οριοθετηθούν με ακρίβεια, κάτι που έχει ως συνέπεια να απαιτούνται νέοι τρόποι συλλογικής δράσης. Ο Alberto Melucci επισημαίνει ότι οι κυβερνώντες έχουν να αντιμετωπίσουν νέες μορφές δράσης καθώς οι παραδοσιακοί μηχανισμοί πολιτικής κοινωνικοποίησης, πολιτισμικής καινοτομίας και θεσμικού εκμοντερνισμού επανακαθορίζονται (Melucci 1989:41). Οι Keane και Mier στην εισαγωγή του ίδιου βιβλίου (Melucci 1989:1-9) επισημαίνουν την άποψη του Melucci σχετικά με την κρίση αντιπροσώπευσης στις σύγχρονες κοινωνίες και το επιχείρημά του για μια «μεταβιομηχανική δημοκρατία», κάτι που κάνει τα κοινωνικά κινήματα να μένουν «άστεγα», καθώς δεν μπορούν να εκπροσωπηθούν από πολιτικά κόμματα, κοινοβούλια και άλλους πολιτικούς μηχανισμούς (στο ίδιο, 7-8). Ο συνδυασμός αυτός, η αντιπαράθεση δηλαδή των «άστεγων», με δυσκολίες στην πολιτική εκπροσώπηση κινήματων σε συγκεντρώσεις ισχύος ασφαλώς οριοθετημένες μέσα σε ένα μεταδημοκρατικό πολιτικό περιβάλλον και μια κοινωνική οργάνωση που καθορίζεται από τη λογική του δικτύου, οδηγεί στην ανάπτυξη των μορφών δράσης που θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

2. Κινηματική δράση στο Internet.

Οι Bennett και Segerberg (2012) εξετάζουν την οργανωτική δυναμική που αναδύεται όταν η επικοινωνία αποκτά κεντρική σημασία στην οργανωτική δομή. Επισημαίνοντας την ανάδυση μιας νέας μορφής δράσης την οποία αποκαλούν «ψηφιακά δικτυωμένη δράση»

(“digitally networked action”, DNA), προτείνουν μια νέα λογική σε αντιπαράθεση με τη γνωστή λογική της συλλογικής δράσης (collective action), αυτή της συνδεδετικής δράσης (connective action). Αποδίδουν αυτήν την αλλαγή στον δομικό κατακερματισμό και την εξατομίκευση που χαρακτηρίζουν τις σύγχρονες μεταβιομηχανικές δημοκρατίες, κάτι που δυσκολεύει την ανάληψη συλλογικής δράσης η οποία απαιτεί τη δόμηση μιας ισχυρής συλλογικής ταυτότητας. Οι ιδέες και οι μηχανισμοί που ορίζουν την οργάνωση της δράσης γίνονται πιο προσωποποιημένοι σε σχέση με τις περιπτώσεις όπου η δράση οργανώνεται βάσει της κοινωνικής ομάδας ή της ιδεολογίας, οδηγώντας έτσι στην εμφάνιση ευέλικτων ιδεολογικών ταυτίσεων και προσωπικών πλαισίων δράσης σε αντίθεση με τα συλλογικά πλαίσια δράσης. Εντοπίζουν δύο βασικά στοιχεία ως ιδιαίτερα σημαντικά στις μεγάλης κλίμακας δομές συνδεδετικής δράσης: πρώτον, το πολιτικό περιεχόμενο που εμφανίζεται με τη μορφή εύκολα προσωποποιούμενων ιδεών², οι οποίες σχηματίζουν προσωπικά πλαίσια δράσης που μπορούν να περικλείουν πολλαπλούς λόγους για την αντιμετώπιση ενός κοινού προβλήματος· δεύτερον, τις διάφορες τεχνολογίες προσωπικής επικοινωνίας οι οποίες διευκολύνουν σε μεγάλο βαθμό τη διάχυση αυτών των πλαισίων.

Στο πλαίσιο αυτό, οι Bennett και Segerberg κατατάσσουν τα δίκτυα δράσης σε τρεις τύπους. Ο πρώτος είναι η τυπική μορφή δικτύων συλλογικής δράσης, τα οποία διαμεσολαβούνται από οργανώσεις. Στο άλλο άκρο βρίσκονται δίκτυα συνδεδετικής δράσης τα οποία οργανώνονται από μόνα τους, χωρίς τη διαμεσολάβηση οργανώσεων, με βασικό οργανωτικό συντελεστή την τεχνολογία. Τέλος, μια ενδιάμεση μορφή αφορά δίκτυα συνδεδετικής δράσης τα οποία ενεργοποιούνται από οργανώσεις με τη χρήση της τεχνολογίας.

Η κινηματική δράση στο Internet ουσιαστικά ταυτίζεται με τους δύο τελευταίους τύπους, καθώς η τεχνολογία πλέον στην οποία αναφέρονται οι Bennett και Segerberg ως κεντρικό στοιχείο της συνδεδετικής δράσης είναι σχεδόν αποκλειστικά το Internet. Θα προσπαθήσουμε στη συνέχεια να κατατάξουμε τις μορφές της κινηματικής δράσης στο Internet με βάση τόσο το περιεχόμενο των διεκδικήσεων όσο και τη θέση του Internet και της τεχνολογίας στην οργάνωσή τους.

2.1 Κατηγορίες κινηματικής δράσης.

Η κινηματική δράση στο Internet μπορεί να χωριστεί σε δύο κύριες κατηγορίες με βάση το περιεχόμενο των διεκδικήσεων. Η πρώτη είναι αυτή όπου το Internet και οι πολλαπλές

² Όπως το σύνθημα «είμαστε το 99%» στο κίνημα Occupy.

δυνατότητες επικοινωνίας που προσφέρει, λειτουργούν ως βασικό οργανωτικό στοιχείο της συνδετικής δράσης, είτε πρόκειται για δράση που οργανώνεται από μόνη της είτε για δράση που ενεργοποιείται από οργανώσεις, αλλά το περιεχόμενο των διεκδικήσεων αφορά θέματα που δεν σχετίζονται με το Internet και την τεχνολογία γενικότερα. Σε αυτήν την κατηγορία μπορούμε να κατατάξουμε ένα ευρύ φάσμα κινημάτων αλλά και κινηματικών δράσεων, καθώς η διάχυτη πλέον παρουσία του Internet ως μέσου επικοινωνίας, ιδιαίτερα μέσα από τη χρήση των συνδεδεμένων στο Internet κινητών τηλεφώνων³, καθιστά σχεδόν αναπόφευκτη τη χρήση του σε οργανωτικό επίπεδο. Οι διεκδικήσεις και οι αξιακές πλαισιώσεις των κινημάτων αυτών είναι ανεξάρτητες από την ύπαρξη της ψηφιακής τεχνολογίας: τα προβλήματα που προσπαθούν να λύσουν και οι κοινωνικές αλλαγές που επιδιώκουν θα ήταν τα ίδια ακόμα και αν το Internet δεν υπήρχε. Το πλαίσιο όμως της λογικής του δικτύου που το Internet θέτει, επιδρά στον τρόπο που οργανώνονται και λειτουργούν σε πολλά επίπεδα.

Το κίνημα⁴ #metoo ξεκίνησε το 2006 ως ένα τοπικό κίνημα βάσης και χρησιμοποιώντας ένα hashtag⁵ εξελίχθηκε σε μια παγκόσμια κινηματική κοινότητα με στόχο την ανάδειξη και αντιμετώπιση του προβλήματος της σεξουαλικής βίας⁶. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η χρήση του κοινωνικού δικτύου Twitter ως μέσου επικοινωνίας και οργανωτικού εργαλείου έπαιξε κρίσιμο ρόλο στη μορφή του κινήματος, αλλά και στην παγκόσμια εξάπλωσή του. Αντίστοιχα, ο Castells (2010β:427) αναφέρει το οικολογικό κίνημα ως παράδειγμα της νέας μορφής κινημάτων στην ΠΚτΔ, όπου η δικτυωμένη και αποκεντρωμένη μορφή οργάνωσης και δράσης αντικατοπτρίζει αλλά και αντιστρατεύεται τη δικτυωμένη λογική κυριαρχίας μιας δικτυωμένης κοινωνίας. Πηγαίνει μάλιστα ένα βήμα παραπέρα, θεωρώντας ότι τα δίκτυα αυτά είναι κάτι περισσότερο από εργαλεία οργάνωσης και διαμοιρασμού πληροφορίας: είναι τελικά παραγωγοί και διανομείς νέων πολιτισμικών κωδίκων.

Η δεύτερη κατηγορία κινηματικής δράσης στο Internet είναι αυτή η οποία, χρησιμοποιώντας τους ίδιους τρόπους οργάνωσης με την παραπάνω, στοχεύει σε θέματα που δεν θα υπήρχαν χωρίς την ύπαρξη του Internet και της τεχνολογίας, ή δεν θα είχαν τη μορφή και τον κοινωνικό και πολιτικό αντίκτυπο που έχουν στο πλαίσιο της ΠΚτΔ. Στην πρώτη περίπτωση μπορούμε να εντάξουμε το θέμα της ελευθερίας του λογισμικού που θα δούμε παρα-

3 Η διεύθυνση στον γενικό πληθυσμό της πρόσβασης στο Internet μέσω κινητής τηλεφωνίας είχε φτάσει στο 43% παγκοσμίως και προβλέπεται να φτάσει στο 61% το 2025 (GSMA 2018).

4 Ο χαρακτηρισμός «κίνημα» χρησιμοποιείται εδώ βάσει του αυτοπροσδιορισμού της συγκεκριμένης δράσης και όχι ως χαρακτηρισμός κοινωνικού κινήματος βάσει της θεωρίας.

5 Hashtag: μια λέξη ή σύντομη φράση η οποία έχει ως πρόθεμα το σύμβολο hash («#») και συνοδεύει ένα μήνυμα στο Twitter και άλλα κοινωνικά δίκτυα, εντάσσοντάς το σε ένα συγκεκριμένο θέμα.

6 Πηγή: You Are Not Alone.

κάτω. Στη δεύτερη περίπτωση εντάσσονται θέματα όπως η ιδιωτικότητα και οι νέες μορφές επιτήρησης, η ελευθερία του λόγου αλλά και η μεταφορά εξουσίας στις διεθνικές εταιρείες. Αυτή η κατηγορία θεμάτων έχει την ιδιαιτερότητα ότι εμπλέκεται στην ίδια τη φύση της ΠΚτΔ και οι δρώντες σε αυτό το πεδίο, ξεκινώντας από τα ατομικά αξιακά πλαίσια που περιγράφουν οι Bennett και Segerberg, πολλές φορές βρίσκονται αντιμέτωποι με προβλήματα των οποίων οι συνέπειες αποκαλύπτεται αργότερα ότι είναι πολύ μεγαλύτερες από αυτές που αρχικά είχαν θεωρηθεί, καθώς ο συνδυασμός των μεταδημοκρατικών στοιχείων (όπως η αυξανόμενη απάθεια των πολιτών και η λογική του θεάματος στην πολιτική — Κράουτς 2006:58) με τη λογική του δικτύου, οδηγεί σε φαινόμενα όπως αυτό της εταιρείας Cambridge Analytica⁷. Παράλληλα, οι δρώντες αυτοί βρίσκουν απέναντί τους αντιπάλους τόσο συγκεκριμένους όσο μια κυβέρνηση ή ένας υπερεθνικός οργανισμός όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και τόσο αόριστους όσο η εταιρεία φάντασμα του Κράουτς ή ο απρόσωπος συλλογικός καπιταλιστής του Castells.

3. Μορφές κινηματικής δράσης.

Στη συνέχεια θα περιγράψουμε συγκεκριμένες μορφές κινηματικής δράσης που εντάσσονται κυρίως στη δεύτερη από τις παραπάνω κατηγορίες. Τα θέματα που απασχολούν τα συγκεκριμένα δίκτυα δράσης είναι όπως είδαμε θέματα τα οποία έχουν άμεση σχέση τόσο με τη λογική της ΠΚτΔ όσο και με τα συμπτώματα της μεταδημοκρατίας. Το περιεχόμενο δηλαδή των αιτημάτων αυτών και τα προβλήματα τα οποία αναδεικνύει, αφορούν τελικά και επιδρούν στην οργάνωση και στην μορφή των δικτύων δράσης που ανήκουν στην πρώτη κατηγορία. Αυτό είναι ένα σημαντικό στοιχείο στον συλλογισμό που θέλουμε να ακολουθήσουμε, όπως θα φανεί παρακάτω.

⁷ Η εταιρεία Cambridge Analytica χρησιμοποίησε προσωπικά δεδομένα τα οποία ανέκτησε από περισσότερα από πενήντα εκατομμύρια λογαριασμούς του κοινωνικού δικτύου Facebook χωρίς άδεια, για τη δημιουργία ενός συστήματος το οποίο μπορούσε να επηρεάσει ψηφοφόρους των Ηνωμένων Πολιτειών μέσω στοχευμένων πολιτικών μηνυμάτων, βασιζόμενο στο ψυχολογικό προφίλ του κάθε ψηφοφόρου όπως αυτό προέκυψε από την ανάλυση των παραπάνω δεδομένων (πηγή: The Cambridge Analytica files: the story so far).

3.1 Το κίνημα Ελεύθερου λογισμικού⁸.

Το κίνημα Ελεύθερου Λογισμικού (στο εξής ΚΕΛ) έχει ως βασικό στόχο την υπεράσπιση της ελευθερίας των χρηστών υπολογιστικών συστημάτων. Ως ελεύθερο λογισμικό ορίζεται το λογισμικό εκείνο το οποίο δίνει στον χρήστη του τις τέσσερις βασικές ελευθερίες⁹:

- Την ελευθερία να εκτελεί το λογισμικό όπως θέλει και για όποιον σκοπό θέλει (ελευθερία 0).
- Την ελευθερία να μελετήσει το λογισμικό και να το αλλάξει για να ικανοποιεί τις ανάγκες του (ελευθερία 1). Βασική προϋπόθεση για το παραπάνω είναι η πρόσβαση στον πηγαίο κώδικα¹⁰.
- Την ελευθερία να αναδιανείμει αντίγραφα του προγράμματος ώστε να μπορεί να βοηθήσει τον γείτονά του (ελευθερία 2).
- Την ελευθερία να αναδιανείμει αντίγραφα του προγράμματος αφού το αλλάξει και το βελτιώσει, ώστε η κοινότητα να επωφεληθεί από αυτές τις αλλαγές (ελευθερία 3). Βασική προϋπόθεση για το παραπάνω είναι η πρόσβαση στον πηγαίο κώδικα.

Η πρώτη οργανωτική δομή ήταν το Έργο GNU (GNU Project), το οποίο ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 1984. Στην πορεία, καθώς η ψηφιακή τεχνολογία αποκτούσε όλο και μεγαλύτερη σημασία για την καθημερινή ζωή, το κεντρικό αίτημα της ελευθερίας του λογισμικού επικαιροποιήθηκε και επεκτάθηκε. Τα αιτήματα του ΚΕΛ περιλαμβάνουν πλέον θέματα όπως η επιτήρηση και η ιδιωτικότητα, οι ευρεσιτεχνίες (πατέντες) και οι περιορισμοί της ελευθερίας που επιφέρουν, η αλληλεγγύη και το δικαίωμα στη συνεργασία, το DRM¹¹ και οι ανοιχτές μορφές εγγράφων¹².

⁸ Η παράγραφος αυτή αποτελεί μια περίληψη ορισμένων βασικών σημείων προγενέστερου κειμένου που αφορά το κίνημα Ελεύθερου Λογισμικού (Σολδάτος 2018α).

⁹ Οι ορισμοί, οι βασικές αρχές και τα ιστορικά στοιχεία σχετικά με το ελεύθερο λογισμικό στο παρόν κείμενο προέρχονται από δύο βασικές πηγές: τον ιστότοπο <https://www.fsf.org> του Ιδρύματος Ελεύθερου Λογισμικού (Free Software Foundation) και τον ιστότοπο <https://www.gnu.org> του Έργου GNU (GNU Project). Ο λόγος για αυτό είναι η παρουσία και στους δύο οργανισμούς ως ιδρυτή του προγραμματιστή λογισμικού Richard M. Stallman (στο εξής RMS), βασικού δημιουργού του θεωρητικού και ιδεολογικού υποβάθρου του ΚΕΛ. Ο μεγάλος όγκος των γραπτών του RMS μπορεί να βρεθεί σε αυτούς τους δύο ιστότοπους. Οι μεταφράσεις από τα αγγλικά είναι του γράφοντος.

¹⁰ Ο πηγαίος κώδικας είναι οι οδηγίες του προγραμματιστή προς τον υπολογιστή σε γλώσσα κατανοητή από τον άνθρωπο. Στις περισσότερες περιπτώσεις, για την εκτέλεση ενός προγράμματος απαιτείται η μεταγλώττιση αυτού του κώδικα σε γλώσσα κατανοητή από τον υπολογιστή. Στην περίπτωση του μη ελεύθερου λογισμικού, ο κατασκευαστής του προγράμματος δίνει στον χρήστη πρόσβαση μόνο στην εκτελέσιμη μορφή του προγράμματος, αποκλείοντας την πρόσβαση στον πηγαίο κώδικα. Αν και είναι δυνατή κάποιας μορφής αντίστροφη μεταγλώττιση, αυτή σπάνια παράγει πηγαίο κώδικα που να μπορεί να αξιοποιηθεί για περαιτέρω ανάπτυξη του προγράμματος.

¹¹ Digital Rights Management — Διαχείριση Ψηφιακών Δικαιωμάτων ή, όπως αναπροσαρμόστηκε από το ΚΕΛ, Digital Restrictions Management — Διαχείριση Ψηφιακών Περιορισμών. Αφορά τεχνολογίες και νομολογία οι οποίες προσπαθούν να περιορίσουν την αναπαραγωγή και τον διαμοιρασμό περιεχομένου σε ψηφιακή μορφή.

¹² OpenDocument. Αφορά τη μορφή με την οποία αποθηκεύεται ένα έγγραφο (κείμενο, φωτογραφία ή άλλο) σε ψηφιακή μορφή. Υπάρχουν μορφές αποθήκευσης οι οποίες μπορούν να αναγνωστούν μόνο από λογισμικό συγκεκριμένης εταιρείας, ή από λογισμικό το οποίο περιέχει ιδιόκτητες πατέντες. Αυτό έχει ως

Αν θελήσουμε να εξετάσουμε το ΚΕΛ από την πλευρά της θεωρίας των κοινωνικών κινήσεων, θα πρέπει πρώτα να αναφερθούμε στην πολιτική σημασία της τεχνολογίας. Είδαμε την κεντρική θέση της τεχνολογίας στο μοντέλο του Castells και την έννοια της συνδυαστικής δράσης των Bennett και Segerberg. Ο Καστοριάδης (1991:288) επισημαίνει το γεγονός ότι η καπιταλιστική οικονομία δεν μπορεί να υπάρχει χωρίς την καπιταλιστική τεχνική. Ο Boutang (2011:57) δομεί ένα ολόκληρο μοντέλο, αυτό του γνωσιακού καπιταλισμού, γύρω από την ιδέα ενός τρόπου παραγωγής βασισμένου στη συλλογική εργασία ανθρώπινων εγκεφάλων μέσα από δίκτυα ηλεκτρονικών υπολογιστών. Ο έλεγχος λοιπόν της τεχνολογίας έχει μια προφανή πολιτική σημασία. Το ΚΕΛ βρίσκεται αντιμέτωπο με τους πόλους εξουσίας οι οποίοι απαιτούν να ελέγξουν και να ιδιοποιηθούν αυτό που μέχρι τη δεκαετία του 1970 ήταν κοινόκτητο, δηλαδή το λογισμικό. Αν και στην πορεία θα προκύψει σύγκρουση και με την κρατική εξουσία, ο βασικός αντίπαλος ήταν πάντα η έκφραση της καπιταλιστικής λογικής σε αυτήν την προσπάθεια του απρόσωπου συλλογικού καπιταλιστή για τον έλεγχο του λογισμικού. Αυτή η προσπάθεια ιδιοποίησης αποτέλεσε μια πολιτική απειλή (Tarrow 2011:160), όπου το κόστος της απραξίας ήταν πολύ μεγαλύτερο από το — πρακτικά αρνητικό — κόστος της ανάληψης δράσης.

Τα ρεπερτόρια δράσης του ΚΕΛ εμφανίζουν ιδιαιτερότητες λόγω ακριβώς του πεδίου της σύγκρουσης. Αν και έχουν υπάρξει τυπικές μορφές συλλογικής δράσης (όπως διαδηλώσεις) στην ιστορία του ΚΕΛ, αυτές δεν είναι ο κανόνας. Η πιο ορατή και συνηθισμένη μορφή συλλογικής δράσης στην περίπτωση του ΚΕΛ ίσως είναι τελικά η ίδια η ανάπτυξη ελεύθερου λογισμικού υποκείμενου σε συγκεκριμένες άδειες χρήσης (GNU General Public License¹³ και άλλες) οι οποίες έχουν ως στόχο να εξασφαλίσουν την τήρηση των τεσσάρων βασικών ελευθεριών που αναφέραμε παραπάνω, μια μορφή δράσης η οποία μπορεί να θεωρηθεί μορφή παρεμπόδισης γιατί ακριβώς επηρεάζει τις κοινωνικές και πολιτισμικές προσδοκίες (Tarrow 2011:101). Η διαμαρτυρία δηλαδή αντιμετωπίζει ευθέως το ίδιο το ζητούμενο, όπως στην περίπτωση των ακολούθων του Γκάντι οι οποίοι διαμαρτύρονταν για το μονοπώλιο των Βρετανών κατακτητών στην κατασκευή υφασμάτων υφαίνοντας οι ίδιοι υφάσματα σε χειροκίνητους αργαλειούς. Μια πρακτική την οποία οι Ιταλοί ονομάζουν «η πρακτική του στόχου» (Tarrow 2011:102).

αποτέλεσμα να υποχρεώνεται ο χρήστης στη χρήση συγκεκριμένου λογισμικού. Η συγκεκριμένη εκστρατεία έχει ως ζητούμενο την υποχρέωση των δημόσιων οργανισμών να χρησιμοποιούν για δημόσια έγγραφα και γενικότερα δεδομένα, αποκλειστικά μορφές αποθήκευσης ή χρήση των οποίων είναι ελεύθερη από τέτοιους περιορισμούς.

13 <https://www.gnu.org/licenses/gpl.txt> (ανακτήθηκε Ιούνιο 2018).

Οι οργανωτικές δομές του ΚΕΛ παρουσιάζουν μια μεγάλη ποικιλία, χαρακτηριστικό των σημερινών μορφών των κοινωνικών κινήματων, όπως επισημαίνει ο Tarrow (2011:129-130). Συναντάμε προσεκτικά οργανωμένες ιεραρχικές δομές που θυμίζουν την οργάνωση ενός πολιτικού κόμματος με πολιτικό συμβούλιο και πρόγραμμα, όπως το Debian Linux¹⁴, το Ίδρυμα Ελεύθερου Λογισμικού (Free Software Foundation) με παγκόσμια παρουσία και ρόλο και τη μορφή μη κερδοσκοπικής εταιρείας, έως και χαλαρά οργανωμένες συλλογικότητες είτε σε φυσικό είτε σε διαδικτυακό επίπεδο. Η ύπαρξη αυτών των δομών δεν αποκλείει και τη δράση σε ατομικό επίπεδο.

Το θέμα της συλλογικής ταυτότητας είναι λίγο πιο περίπλοκο. Η συλλογική ταυτότητα των hackers¹⁵ έπαιξε κεντρικό ρόλο στην αρχική φάση του κινήματος, όμως με την αύξηση της πολιτικής επιρροής του ΚΕΛ και την εμφάνιση της κινηματικής κοινότητας η ταυτότητα του hacker δεν αντιπροσωπεύει πλέον ολόκληρο το κίνημα, παρόλο που συνεχίζει να είναι βασικό στοιχείο. Η ύπαρξη όμως μιας συλλογικής ταυτότητας, έστω και υπό διαμόρφωση, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, όπως γίνεται φανερό και από την υιοθέτηση γλωσσικών και συμπεριφορικών κωδίκων, συμβόλων και βεστιαρίων.

Έχουμε λοιπόν «...ένα δίκτυο άτυπων αλληλεπιδράσεων μεταξύ ενός πλήθους ατόμων, ομάδων ή/και οργανισμών, το οποίο εμπλέκεται σε πολιτική ή/και πολιτισμική σύγκρουση, στη βάση μιας κοινής συλλογικής ταυτότητας». Έτσι ορίζει ο Mario Diani (1992) το κοινωνικό κίνημα στο άρθρο του *“The Concept of Social Movement”*.

Η προσέγγιση των Tilly και Tarrow (2015) ορίζει τον εξής συνδυασμό προϋποθέσεων για τον χαρακτηρισμό ενός φαινομένου ως κοινωνικού κινήματος: α. παρατεταμένες διεκδικητικές εκστρατείες, β. μια σειρά δημοσίων δράσεων, περιλαμβανομένων διαδηλώσεων, δημιουργία ειδικών οργανισμών, δημοσίων συγκεντρώσεων, ψηφισμάτων, αποστολή επιστολών και άσκησης πίεσης (lobbying), γ. επαναλαμβανόμενες δημόσιες επιδείξεις αξιοσύνης, ενότητας, μαζικότητας και δέσμευσης. Το ΚΕΛ οργανώνει και συμμετέχει σε αρκετές παρατεταμένες διεκδικητικές εκστρατείες¹⁶ το περιεχόμενο των οποίων συνδέεται άμεσα ή έμμεσα

14 Το Debian Linux δηλώνει ότι ως οργανισμός προσυπογράφει ένα είδος «κοινωνικού συμβολαίου», ένα σύνολο δεσμεύσεων το οποίο ονομάζεται “Debian Social Contract”.

15 Ο όρος αυτός έχει για τους ίδιους τους hackers μια πολύ διαφορετική έννοια από αυτήν του «ψηφιακού εγκληματία» που έχει επικρατήσει σήμερα. Σύμφωνα με το Jargon File, ο hacker είναι (μεταξύ άλλων ορισμών) κάποιος ο οποίος απολαμβάνει να εξερευνά τις λεπτομέρειες των υπολογιστικών συστημάτων και τα όριά τους, σε αντίθεση με τον απλό χρήστη ο οποίος αρκείται στην κατανόηση των απολύτως απαραίτητων για την διεκπεραίωση της εργασίας του. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Linus Torvalds, μια εξέχουσα προσωπικότητα στον χώρο του ελεύθερου λογισμικού, τιτλοφορεί την αυτοβιογραφία του (2001) “Just for fun”.

16 Οι εκστρατείες αναφέρονται στο <https://www.fsf.org/campaigns/> και στο <https://fsfe.org/campaigns/campaigns.en.html>.

με την ελευθερία του λογισμικού, όπως το πρόβλημα της επιτήρησης. Οι δημόσιες δράσεις, πέρα από την διαδικτυακή δραστηριότητα, περιλαμβάνουν σε μεγάλο βαθμό την άσκηση πίεσης αλλά και δημόσιες συγκεντρώσεις, ιδίως σε περιπτώσεις επιμέρους διεκδικήσεων όπως οι πατέντες λογισμικού, όπου η διεκδίκηση μπορεί πιο εύκολα να στραφεί εναντίον ενός συγκεκριμένου θεσμού¹⁷. Η ικανοποίηση της τρίτης προϋπόθεσης είναι η λιγότερο φανερή, καθώς η σημαντικότερη δημόσια επίδειξη αξιολόγησης, ενότητας, μαζικότητας και δέσμευσης είναι το σώμα του χρήσιμου και αξιόπιστου λογισμικού το οποίο έχει προκύψει από τη συλλογική, μη αμειβόμενη εργασία όσων συμμετέχουν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο στο ΚΕΛ.

3.2 Ομάδες ενδιαφέροντος.

Αναφέραμε παραπάνω την επέκταση και επικαιροποίηση των αιτημάτων του ΚΕΛ τα οποία πλέον περιλαμβάνουν θέματα πέρα από το άμεσο αίτημα για την ελευθερία του λογισμικού, όπως την ελευθερία του λόγου και την επιτήρηση. Σε πολλά, αν όχι σε όλα τα αιτήματα αυτά, υπάρχει μια αλληλοεπικάλυψη με οργανισμούς οι οποίοι έχουν τη μορφή των ομάδων ενδιαφέροντος (interest groups). Οι ομάδες ενδιαφέροντος, αν και συχνά συγχέονται με τα κοινωνικά κινήματα, διαφέρουν από αυτά σε τρία κύρια σημεία. Το πρώτο είναι ο προσδιορισμός των αιτημάτων τους κυρίως σε σχέση με την κυβέρνηση ή το κράτος, σε αντίθεση με τα κοινωνικά κινήματα τα ενδιαφέροντα των οποίων εκτείνονται πέρα από την πολιτεία και σε άλλους θεσμούς και εξουσίες. Το δεύτερο είναι η ενσωμάτωση των ομάδων ενδιαφέροντος στη θεσμική πολιτική εντός της οποίας αναγνωρίζονται γενικά ως νόμιμοι δρώντες. Τα κοινωνικά κινήματα αντίθετα διατηρούν μια θέση εκτός ή στα όρια της θεσμικής πολιτικής, καθώς σπάνια κατέχουν την ίδια θέση, αναγνώριση και δυνατότητα πρόσβασης στους θεσμούς με τις ομάδες ενδιαφέροντος. Συνέπεια αυτού είναι η διαφοροποίηση του τρόπου δράσης μεταξύ ομάδων ενδιαφέροντος και κοινωνικών κινήματων, καθώς οι ομάδες ενδιαφέροντος δρουν κυρίως με θεσμικό τρόπο, σε αντίθεση με τα κοινωνικά κινήματα τα οποία εμφανίζουν κυρίως εξωθεσμικά ρεπερτόρια δράσης (Snow, Soule και Kriesi 2004).

Ο παραπάνω ορισμός των ομάδων ενδιαφέροντος παρουσιάζει το πρόβλημα ότι δίνει κεντρική θέση στην κρατική εξουσία σε ένα περιβάλλον (αυτό της μεταδημοκρατίας της ΠΚτΔ) στο οποίο όπως είδαμε η ισχύς συγκεντρώνεται σε μεγάλο βαθμό σε μη κρατικούς θεσμούς και ταυτόχρονα διαχέεται σε ένα δίκτυο σχέσεων εξουσίας. Τα όρια της θεσμικής πο-

¹⁷ Ένα παράδειγμα είναι η διαδήλωση στις 14 Απριλίου 2004 στις Βρυξέλλες, ενάντια στην ευρωπαϊκή νομοθεσία η οποία θα επέτρεπε την κατοχύρωση ευρεσιτεχνιών λογισμικού (<https://edri.org/edrigramnumber2-8softpat/>, ανακτήθηκε Ιούνιο 2018).

λιτικής δεν είναι τόσο σαφώς καθορισμένα όσο προϋποθέτει ο παραπάνω ορισμός, ενώ από την άλλη τα αιτήματα των ομάδων ενδιαφέροντος στοχεύουν ταυτόχρονα και πόλους εξουσίας εκτός της πολιτείας. Αυτή η ασάφεια, η οποία μπορεί να αποδοθεί στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ΠΚτΔ, δεν είναι όμως αρκετή για να οδηγήσει σε σύγχυση των ομάδων ενδιαφέροντος με τα κοινωνικά κινήματα. Θα εξετάσουμε στη συνέχεια δύο ομάδες ενδιαφέροντος οι οποίες δραστηριοποιούνται στον χώρο των θεμάτων τα οποία αφορούν το Internet και την τεχνολογία, εστιάζοντας στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία τις διαφοροποιούν από τα κοινωνικά κινήματα, αλλά και τα σημεία σύγκλισης με το ΚΕΛ.

3.2.1 Electronic Frontier Foundation¹⁸

Το Ίδρυμα Ηλεκτρονικού Συνόρου (EFF¹⁹) είναι μια μη κερδοσκοπική οργάνωση με έδρα το San Francisco η οποία ιδρύθηκε το 1990²⁰. Διακηρυγμένος στόχος της οργάνωσης είναι η υπεράσπιση των πολιτικών ελευθεριών στον ψηφιακό κόσμο. Τα θέματα με τα οποία ασχολείται αφορούν έξι κύριες κατηγορίες:

- *Ελευθερία του λόγου*: Η ελευθερία του λόγου στο Internet συναντά όλο και περισσότερους περιορισμούς, οι οποίοι μπορούν να πάρουν πολλές μορφές: από την απόσυρση συγκεκριμένου περιεχομένου, τον έλεγχο της πρόσβασης σε επίπεδο χώρας (όπως στην περίπτωση της Κίνας²¹) ως τη φυλάκιση χρηστών για πολιτικά σχόλια.
- *Δημιουργικότητα και καινοτομία*: Η ανεξέλεγκτη χρήση των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας (πατέντες) και η κατάχρηση της νομοθεσίας περί πνευματικής ιδιοκτησίας δημιουργούν σοβαρά προβλήματα στη δημιουργικότητα και την καινοτομία.
- *Διεθνή*: Σε αυτήν την κατηγορία εντάσσονται θέματα όπως οι συνοριακοί έλεγχοι των ψηφιακών συσκευών και οι σκιώδεις ρυθμίσεις, δηλαδή παρασκηνιακές συμφωνίες μεταξύ εταιρειών οι οποίες έχουν ως στόχο να επιβάλλουν περιορισμούς στη χρήση του Internet. Οι ρυθμίσεις αυτές μπορούν να είναι το ίδιο αποτελεσματικές με τη νομοθεσία, χωρίς να χρειάζονται την έγκριση ενός κοινοβουλίου ή την κρίση ενός δικαστηρίου. Σε πολλές περιπτώσεις, η πρωτοβουλία για την υιοθέτησή τους προέρχε-

18 Τα στοιχεία για το ιστορικό, τους στόχους και τη δράση της οργάνωσης προέρχονται από το site της οργάνωσης: <https://eff.org>

19 Θα χρησιμοποιήσουμε την αγγλική συντομογραφία στη συνέχεια του κειμένου, καθώς η ελληνική μετάφραση δεν είναι ιδιαίτερα εύληχη.

20 Όπως φαίνεται και από τη χρήση της λέξης “Electronic” στην ονομασία της.

21 Πέρα από τον αποκλεισμό συγκεκριμένων ιστότοπων, στην περίπτωση της Κίνας εφαρμόζεται συστηματικό φιλτράρισμα των αποτελεσμάτων αναζήτησης. Εκτός από τις κινέζικες μηχανές αναζήτησης, και οι δυτικές εταιρείες όπως η Google και η Microsoft δραστηριοποιούνται στη χώρα με ειδικές εκδόσεις προσαρμοσμένες στους περιορισμούς της κινεζικής νομοθεσίας (πηγή: Search Engines’ Chinese Self-Censorship).

ται από κρατικές ή διακρατικές οντότητες, μετά από την αποτυχία τους να επιβάλουν τους ίδιους περιορισμούς με πολιτικά μέσα.

- *Ιδιωτικότητα*: Το πρόβλημα της παραβίασης της ιδιωτικότητας και της επιτήρησης γίνεται όλο και πιο κρίσιμο, καθώς η παραβίαση της ιδιωτικότητας για εμπορικούς σκοπούς από τις εταιρείες και οι πρακτικές επιτήρησης από κυβερνήσεις όπως της Κίνας αλλά και από κρατικές υπηρεσίες όπως η αμερικανική NSA δείχνουν μια τάση σύγκλισης, όπου οι εταιρείες συνεργάζονται με κρατικούς δρώντες, όπως γίνεται φανερό τόσο από την περίπτωση της Κίνας όσο και από φαινόμενα όπως αυτό της Cambridge Analytica που αναφέραμε παραπάνω.
- *Ασφάλεια*: Η κατηγορία αυτή αφορά την ασφάλεια των υπολογιστικών συστημάτων η οποία σχετίζεται άμεσα με την ελευθερία του λόγου, την επιτήρηση και την ιδιωτικότητα.
- *Διαφάνεια*: Η απαίτηση για διαφάνεια αφορά τη χρήση της τεχνολογίας από εταιρείες και κυβερνήσεις με τρόπους οι οποίοι δεν αποκαλύπτονται.

Οι τρόποι δράσης του EFF είναι χαρακτηριστικοί μιας ομάδας ενδιαφέροντος και προσαρμοσμένοι κυρίως στο θεσμικό πλαίσιο των Η.Π.Α. όπου εδρεύει. Οι βασικές μορφές δράσης που χρησιμοποιεί είναι η οργάνωση εκστρατειών πίεσης προς το πολιτικό σύστημα (όπως για παράδειγμα η έκκληση για επικοινωνία με γερουσιαστές), οι εκστρατείες δημοσιότητας αλλά και η δράση σε νομικό επίπεδο, με την υποβολή αγωγών και μηνύσεων κατά κρατικών φορέων και εταιρειών και με την παροχή νομικής βοήθειας σε τρίτους. Αυτό δεν αποκλείει και μορφές δράσης όπως η δημιουργία και διάθεση ελεύθερου λογισμικού και τεχνικών οδηγιών, αλλά και η διοργάνωση διαδηλώσεων όπως αυτή της 26^{ης} Οκτωβρίου 2013 στην Ουάσινγκτον ενάντια στην μαζική επιτήρηση.

Η οργανωτική μορφή όμως της ομάδας ενδιαφέροντος έχει το μειονέκτημα της αυξημένης ανάγκης για οικονομικούς πόρους, κάτι που αποτελεί ένα αδύναμο σημείο. Το οικονομικό έτος 2017 για παράδειγμα, το EFF έλαβε οικονομική συνεισφορά 822.000 δολαρίων από την εταιρεία Google, μια εταιρεία τα συμφέροντα της οποίας σε πολλές περιπτώσεις συγκρούονται με τους στόχους του EFF. Η Google δεν είναι η μοναδική εταιρεία η οποία συνεισέφερε στον προϋπολογισμό του EFF, ούτε το EFF είναι η μοναδική οργάνωση του χώρου η οποία έλαβε συνεισφορές από εταιρείες²². Η διάβρωση μέσω των οικονομικών συνεισφορών των ομάδων ενδιαφέροντος από τους νέους εταιρικούς πόλους εξουσίας φαίνε-

22 Πηγή: Why aren't privacy groups fighting to regulate Facebook?

ται πως αποτελεί άλλο ένα χαρακτηριστικό στοιχείο της μεταδημοκρατίας της ΠΚτΔ, καθώς οι ροές κεφαλαίου δεν αδιαφορούν για τον χώρο του ακτιβισμού και διαμορφώνουν νέες συνδέσεις βασισμένες σε σχέσεις εξουσίας, καθιστώντας έτσι ακόμα πιο περίπλοκη τη δομή της ΠΚτΔ.

3.2.2 European Digital Rights²³ (EDRi)

Η οργάνωση EDRi είναι μια ευρωπαϊκή οργάνωση αντίστοιχη του EFF από την πλευρά των στόχων και των αιτημάτων. Ο διακηρυγμένος στόχος της είναι η υπεράσπιση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών στο ψηφιακό περιβάλλον. Οργανωτικά διαφέρει από την EFF κυρίως επειδή είναι προσαρμοσμένη περισσότερο στο ευρωπαϊκό θεσμικό περιβάλλον. Αποτελεί μια ομοσπονδία 40 ευρωπαϊκών οργανώσεων και νομικά έχει επίσης τη μορφή της διεθνούς μη κερδοσκοπικής εταιρείας σύμφωνα με τον βελγικό νόμο. Ιδρύθηκε το 2003 με έδρα τις Βρυξέλλες. Από το 2011 είναι καταχωρημένη²⁴ στο Μητρώο Διαφάνειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μια καταχώρηση η οποία παρέχει τη δυνατότητα πρόσβασης σε θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έχει ενδιαφέρον η δήλωση στην καταχώρηση της EDRi στο μητρώο, όπου αναφέρεται ότι η EDRi δεν επιδίδεται σε πρακτικές lobbying και ότι θεωρεί ότι το συγκεκριμένο μητρώο δεν παρέχει ουσιαστική διαφάνεια στις διαδικασίες lobbying της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι τρόποι δράσης της είναι οι τυπικοί, θεσμικοί τρόποι δράσης μιας ομάδας ενδιαφέροντος η οποία δρα στο ευρωπαϊκό περιβάλλον. Συγκριτικά με το EFF, απουσιάζει η καθαρά νομική δράση και είναι πιο ενισχυμένη η πολιτική δράση τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο μέσω των οργανώσεων που την αποτελούν.

Ως ομάδα ενδιαφέροντος, η EDRi βασίζεται επίσης σε οικονομικές συνεισφορές για τη λειτουργία της. Αναγνωρίζοντας προφανώς την αδυναμία που αυτό συνεπάγεται για την αξιοπιστία της, η EDRi έχει μια συγκεκριμένη πολιτική συνεισφορών, η οποία περιορίζει τις εταιρικές συνεισφορές στο 30% του ετήσιου προϋπολογισμού και την συνεισφορά από μία συγκεκριμένη εταιρεία στο 7,5%. Στον προϋπολογισμό του 2017 οι εταιρικές συνεισφορές έφτασαν το 11,3%. Στους δωρητές συναντάμε εταιρείες όπως η Microsoft και το Twitter με ποσά της τάξης των 10.000 ευρώ²⁵.

²³ Τα στοιχεία για το ιστορικό, τους στόχους και τη δράση της οργάνωσης προέρχονται από το site της οργάνωσης: <https://edri.org>

²⁴ Πηγή: Μητρώο Διαφάνειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

²⁵ Πηγή: Ετήσια αναφορά EDRi 2017

Τα θέματα με τα οποία ασχολείται πρακτικά ταυτίζονται με αυτά του EFF. Θα σταθούμε όμως σε μια συγκεκριμένη κατηγορία η οποία δεν υπάρχει στο EFF και η οποία έχει μια διαφορετική οπτική για κάποια θέματα. Η EDRi θέτει το θέμα της ιδιωτικοποίησης της επιβολής του νόμου. Η πιο χαρακτηριστική εκστρατεία είναι αυτή που αφορά την προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να νομοθετήσει την επιβολή υποχρεωτικών αλγοριθμικών φίλτρων κατά τη μεταφόρτωση περιεχομένου στο Internet από τους χρήστες με στόχο την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας²⁶. Η νομοθεσία αυτή περιορίζει την ελευθερία της έκφρασης και τη δημιουργικότητα (και από αυτήν την οπτική το αντιμετωπίζει και το EFF), αλλά επιπλέον αποτελεί ουσιαστικά και μια μεταφορά κρατικής εξουσίας στις εταιρείες, ένα καθαρά μεταδημοκρατικό χαρακτηριστικό.

3.3 Αυτόνομες στοχευμένες δράσεις.

Πέρα από κινήματα όπως το ΚΕΛ και οργανωμένες ομάδες ενδιαφέροντος, στο χώρο του Internet και της τεχνολογίας δραστηριοποιούνται ομάδες οι οποίες στοχεύουν σε πολύ συγκεκριμένα ζητήματα. Η della Porta (2017:679) αναφέρεται σε έναν τρίτο τύπο πολιτικού δράντα, ένα υβρίδιο ανάμεσα στις ομάδες ενδιαφέροντος και στα κοινωνικά κινήματα. Θεωρεί ότι αυτός ο υβριδικός δρών παίρνει από τις ομάδες συμφερόντων την εστίαση στη διαφάνεια και από τα κοινωνικά κινήματα τις συγκρουσιακές μορφές άμεσης δράσης, καθώς και μια ριζοσπαστική πλαισίωση η οποία γεφυρώνει το θέμα της διαφθοράς με ευρύτερα αιτήματα. Εξετάζει ως χαρακτηριστικά δείγματα αυτού του είδους δύο οργανώσεις: τα Wikileaks και τους Anonymous.

Τα Wikileaks είναι ένας δημοσιογραφικός οργανισμός ο οποίος ειδικεύεται στην ανάλυση και δημοσίευση απόρρητων δεδομένων και υλικού, τα οποία σχετίζονται με τον πόλεμο, την κατασκοπία και την διαφθορά²⁷. Οι δημοσιεύσεις του βασίζονται σε υλικό το οποίο διοχετεύουν πληροφοριοδότες μέσω ενός ασφαλούς δικτύου το οποίο προστατεύει την ανωνυμία τους (della Porta 2017:679). Ως ιδρυτής και κεντρικό πρόσωπο του οργανισμού εμφανίζεται ο Julian Assange. Παρόλο που η αξιοπιστία των Wikileaks δεν αμφισβητείται καθώς το υλικό ελέγχεται ενδελεχώς πριν δημοσιευτεί, κάτι που επιβεβαιώνεται και από τη συνεργασία με μεγάλους δημοσιογραφικούς οργανισμούς και εφημερίδες, δεν μπορεί να αποκλειστεί πιθανή χειραγώγηση μέσω ελεγχόμενων διαρροών. Η προσήλωση δηλαδή στη διαφάνεια τελικά μετατρέπει τον οργανισμό σε ένα άβουλο κανάλι πληροφορίας, έναν

²⁶ Για περισσότερες λεπτομέρειες: <https://edri.org/redeconstructing-article13/> (ανακτήθηκε Ιούνιο 2018).

²⁷ Πηγή: Wikileaks

μηχανισμό πραγματικά χρήσιμο (υπό τις κατάλληλες συνθήκες) στα κοινωνικά κινήματα, αλλά που ο ίδιος απέχει πολύ από το να τοποθετηθεί σε οποιοδήποτε σημείο στο χώρο της θεωρίας των κοινωνικών κινήματων, σε αντίθεση με τον ισχυρισμό της della Porta. Με απλά λόγια, το αίτημα των Wikileaks δεν είναι η απάλειψη της διαφθοράς ή του πολέμου, αλλά μόνο η αποτροπή της απόκρυψης της σχετικής πληροφορίας. Μπορεί καλύτερα να ιδωθεί ως ένα αναμενόμενο χαρακτηριστικό μιας δικτυωμένης κοινωνικής δομής όπως η ΠΚτΔ, ένα χαρακτηριστικό της φυσικής εξέλιξης ενός πλέγματος εξουσίας δομημένου γύρω από ψηφιακά δίκτυα.

Το δεύτερο παράδειγμα που αναφέρει η della Porta, οι Anonymists, είναι μια οργάνωση η οποία δεν είναι οργάνωση. Μια οργάνωση βασισμένη στην ανωνυμία, τα μέλη της οποίας δηλώνουν ότι δεν υπάρχει, ότι κανένας δεν μπορεί να γίνει μέλος της και ταυτόχρονα όλοι μπορούν να γίνουν μέλη. Χωρίς οποιουδήποτε είδους οργανωτική δομή ή ιδεολογία, οι Anonymists επιδίδονται σε ένα είδους τυφλό χακτιβισμό²⁸ (della Porta 2017:682-683). Αποτέλεσμα αυτής της στάσης είναι η χρήση του ονόματος “Anonymists” για ένα μεγάλο εύρος θεμάτων²⁹ τα οποία τελικά αφαιρούν οποιοδήποτε νόημα, αφήνοντας μόνο ένα άδειο κέλυφος φορμαλιστικά ριζοσπαστικής δράσης προς χρήση από οποιονδήποτε. Υπό αυτήν την οπτική είναι επίσης ακατανόητη η προσπάθεια της della Porta να συνδέσει τους Anonymists με τα κοινωνικά κινήματα, καθώς δεν υπάρχουν καν συγκεκριμένα αιτήματα.

Μια τρίτη μορφή αυτόνομης στοχευμένης δράσης είναι η αντίδραση σε πολύ συγκεκριμένα θέματα μέσω της προσπάθειας αλλαγής της ίδιας της δομής του δικτύου. Μια τέτοια περίπτωση είναι το δίκτυο Tor³⁰, ένα ελεύθερο λογισμικό το οποίο υλοποιεί ένα «δίκτυο μέσα στο Internet», κρυπτογραφημένο και με στόχο την προστασία της ιδιωτικότητας και την αποφυγή της επιτήρησης. Αν και πετυχαίνει σε μεγάλο βαθμό (αλλά όχι απολύτως) το σκοπό του, η ιδέα του δικτύου Tor πάσχει από ένα πρόβλημα παρόμοιο με αυτό των Wikileaks: η εστίαση σε μια παράμετρο του προβλήματος αγνοεί την μεγάλη εικόνα. Αυτό γίνεται φανερό από την (περήφανη;) προβολή στην πρώτη σελίδα του ιστότοπου των διαφόρων κατηγοριών χρηστών οι οποίοι χρησιμοποιούν το δίκτυο: ακτιβιστές οι οποίοι θέλουν να προστατευθούν από τον νόμο, πληροφοριοδότες που θέλουν να αποκαλύψουν υποθέσεις διαφθο-

28 Χακτιβισμός (hacktivism, hack+activism): Η χρήση μη εξουσιοδοτημένης πρόσβασης σε υπολογιστικά συστήματα με σκοπό την προώθηση κοινωνικών ή πολιτικών στόχων (πηγή: Oxford Dictionaries). Το ανάλογο (με πολλή φαντασία) της βίαιης δράσης στον χώρο του Internet.

29 Για παράδειγμα «πατριωτικού» τύπου δράσεις όπως η κήρυξη «απόλυτου κυβερνοπόλεμου» από τους «Έλληνες Anonymists» στην Τουρκία (πηγή: <https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/86261/epapeiloymenos-kyvernopolemos-metaxy-elladas-toyrkias-oi-ellines-anonymous-antepitithentai>, ανακτήθηκε Ιούνιο 2018).

30 Όλες οι σχετικές πληροφορίες έχουν αντληθεί από τη σελίδα του δικτύου Tor.

ράς, αλλά και οι δυνάμεις επιβολής του νόμου και στρατιωτικά σώματα που επιδίδονται σε κατασκοπία. Και πάλι, το πρόβλημα δεν είναι η διαφθορά ή η ανεξέλεγκτη επιτήρηση και οι δομές που επιδίδονται σε αυτά, αλλά η κατά το δυνατόν αποφυγή τους.

4. Το πρόβλημα.

Το πρόβλημα του τίτλου αυτού του κεμένου είναι ένα πρόβλημα με δύο όψεις, κάθε μία από τις οποίες αφορά μία από τις δύο κατηγορίες κινηματικής δράσης στο Internet που αναφέραμε παραπάνω.

Ο Καστοριάδης (2014:61-64) ορίζει ως αυτόνομο άτομο αυτό που δίνει τους νόμους στον εαυτό του, το άτομο δηλαδή που αμφισβητεί και δεν αποδέχεται καμία αυθεντία. Η δημιουργία των ανθρώπινων κοινωνιών έγινε για τον Καστοριάδη υπό καθεστώς ετερονομίας, καθώς ενώ οι ίδιες οι κοινωνίες δημιούργησαν τους θεσμούς τους, ενσωμάτωσαν σε αυτούς την ιδέα ότι δημιουργήθηκαν από κάτι πάνω από τον άνθρωπο — προγόνους, ήρωες, θεούς — και συνεπώς είναι μη αμφισβητήσιμοι και δεν μπορούν να αλλάξουν. Στην ΠΚτΔ, τη θέση αυτή, εκτός από τους κοινωνικούς θεσμούς, καταλαμβάνουν δομές που είναι απόρροια της ψηφιακής τεχνολογίας. Ο Giddens (2001:106) επισημαίνει τους μηχανισμούς εμπιστοσύνης σε αφηρημένα, ειδικευμένα συστήματα οι οποίοι συνδέονται με τους νεωτερικούς θεσμούς. Στο πλαίσιο της ΠΚτΔ υπάρχουν λοιπόν μηχανισμοί οι οποίοι, για τα περισσότερα άτομα της κοινωνίας, λειτουργούν ως αυθεντίες. Η πολυπλοκότητα που κρύβεται πίσω από την οθόνη ενός κινητού το οποίο έχει συνδεθεί σε ένα κοινωνικό δίκτυο, λειτουργεί ως εξω-κοινωνικός θεσμός, υπονομεύοντας έτσι την αυτονομία του ατόμου και της κοινότητας³¹.

Αυτή είναι και η πλευρά του προβλήματος που αφορά την πρώτη κατηγορία της κινηματικής δράσης στο Internet, τα αιτήματα της οποίας δεν έχουν σχέση με το ίδιο το Internet και την τεχνολογία. Η συνδετική δράση που αναφέραμε παραπάνω, η οποία βασίζεται στη χρήση των ψηφιακών τεχνολογιών επικοινωνίας, είναι εκτεθειμένη στην εξουσία των εξω-κοινωνικών θεσμών που χαρακτηρίζουν τη μεταδημοκρατία της ΠΚτΔ. Όπως μάλιστα φαίνεται από περιπτώσεις όπως αυτή της Cambridge Analytica που αναφέραμε παραπάνω, αυτή η εξουσία δεν γίνεται καν αντιληπτή ως τέτοια. Αν είναι τόσο εύκολο ένας συνειδητός δρων να επηρεάσει το αποτέλεσμα των προεδρικών εκλογών, το ίδιο εύκολο είναι να επηρεάσει όλες τις πλευρές ενός κοινωνικού κινήματος όπως το οικολογικό του οποίου, όπως εί-

³¹ Μια λεπτομερέστερη ανάλυση του θέματος της εξουσίας και της αυτονομίας στην ΠΚτΔ βρίσκεται στο κείμενο του γράφοντος με τίτλο «Νέες Μορφές Εξουσίας στην Παγκόσμια Κοινωνία των Δικτύων: Σημεία Διεπαφής» (Σολδάτος 2018β).

δαμε παραπάνω, η μορφή οργάνωσης και δράσης αντικατοπτρίζει τη δικτυωμένη λογική κυριαρχίας. Το πρόβλημα της επιτήρησης της συνδετικής δράσης μπροστά σε αυτό μοιάζει τελικά με απλό τεχνικό πρόβλημα. Η καταστολή στον σύγχρονο καπιταλισμό λειτουργεί με τον έλεγχο της επιθυμίας, στο μικροεπίπεδο (Γκουατταρί 1984:9-10), όπου είναι πλέον πολύ πιο εύκολο να φτάσει μέσα από τη δικτυωμένη κοινωνική δομή. Η σύγκρουση διεξάγεται στο επίπεδο της επιθυμίας — της επιθυμίας για την ευκολία της πρόσβασης στο Internet από το πιο προηγμένο κινητό και της επιθυμίας για την κοινωνική αλλαγή. Οι μηχανισμοί εμπιστοσύνης σε αφηρημένα συστήματα αποκρύπτουν αυτή τη σύγκρουση για τους περισσότερους ανθρώπους.

Από την άλλη πλευρά, η ύπαρξη κινημάτων και οργανώσεων τα οποία αντιδρούν σε πλευρές της δικτυωμένης λογικής κυριαρχίας φανερώνει ότι το παραπάνω πρόβλημα δεν είναι αόρατο για όλους. Το κίνημα Ελεύθερου Λογισμικού και οι ομάδες ενδιαφέροντος που εντάξαμε στη δεύτερη κατηγορία, οι κινηματικές δράσεις δηλαδή τα αιτήματα των οποίων αφορούν την ίδια τη δομή της ΠΚτΔ, φαίνεται μέσα από τα αιτήματα και τα ρεπερτόρια δράσης τους ότι αντιλαμβάνονται, έστω και όχι απολύτως ξεκάθαρα, τις νέες λογικές κυριαρχίας. Όμως περιορίζονται στη δημιουργία αντιστασιακών συλλογικών ταυτοτήτων (Castells 2010β:7-8) οι οποίες είτε δημιουργούν αμυντικές κοινότητες, είτε μετατρέπονται σε ομάδες ενδιαφέροντος, συμμετέχοντας έτσι στην κυρίαρχη λογική συνδιαλλαγής της ΠΚτΔ (Castells 2010β:422). Ο Richard Stallman στα κείμενά του θέτει αιτήματα κοινωνικής αλλαγής όπως το παρακάτω (Stallman 2010:129):

«Η δουλειά μου στο ελεύθερο λογισμικό έχει έναν ιδεαλιστικό στόχο: τη διάδοση της ελευθερίας και της συνεργασίας. Θέλω να ενθαρρύνω τη διάδοση του ελεύθερου λογισμικού, ώστε να αντικαταστήσει το ιδιόκτητο λογισμικό το οποίο απαγορεύει τη συνεργασία και έτσι να βελτιώσω την κοινωνία μας.»

Αυτό όμως δεν απέτρεψε τη διάσπαση που οδήγησε στον όρο «Λογισμικό Ανοιχτού Κώδικα» (Open Source Software³²), όπου πλέον ο στόχος δεν είναι η ελευθερία του χρήστη αλλά απλώς η δημιουργία καλύτερου λογισμικού. Αυτό το φαινόμενο δεν είναι όπως είδαμε σπάνιο. Το αίτημα για κοινωνική αλλαγή παραμερίζεται (ή δεν τίθεται καν), καθώς οι επιμέρους στόχοι μετατρέπονται σε αυτοσκοπό, όπως στην περίπτωση του Open Source

32 Ο όρος Open Source Software προτάθηκε από τον Eric S. Raymond (ESR), ο οποίος δηλώνει ρητά ότι δεν απορρίπτει την ιδεολογία του ελεύθερου λογισμικού, αλλά τη ρητορική του και τις τακτικές του. Προτάσσει ως επιχείρημα για τη χρήση του όρου «ανοιχτό λογισμικό» την αύξηση της διείσδυσης του ελεύθερου λογισμικού στις επιχειρήσεις, καθώς η «αριστερή» λογική του ελεύθερου λογισμικού τρομάζει την καπιταλιστική λογική του κόσμου των επιχειρήσεων (Σολδάτος 2018α:18).

Software όπου ο στόχος είναι η υπεροχή της τεχνολογίας για χάρη της τεχνολογίας, στην περίπτωση των Wikileaks, ή στην περίπτωση των Anonymous, όπου η ίδια η δράση με τη μορφή του χακτιβισμού μετατρέπεται σε αυτοσκοπό. Η κρίση της πολιτικής αντιπροσώπευσης συνδυάζεται στη συγκεκριμένη κατηγορία κινηματικής δράσης με μια κρίση πολιτικού περιεχομένου, καθώς η στενή σχέση των αιτημάτων τους με τη δομή της ΠΚτΔ εμποδίζει τους συγκεκριμένους δρώντες να δουν καθαρά την πολιτική πλευρά των αιτημάτων τους, διαμορφώνοντας έτσι το αντίστοιχο μεταδημοκρατικό φαινόμενο της εταιρείας φάντασμα, ένα κίνημα φάντασμα.

Θα συμπληρώσουμε λοιπόν τους τρεις κοινωνικούς διαχωρισμούς που διαπιστώνει ο Castells (2010γ:382) με έναν τέταρτο: αυτόν που διαχωρίζει τις δύο κατηγορίες κινηματικής δράσης στο Internet και που οφείλεται στη διαφορετική αντίληψη ανάμεσα στους δρώντες οι οποίοι χρησιμοποιούν το Internet ως μέσο συνδετικής δράσης, αγνοώντας όμως την επίδραση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της ΠΚτΔ σε αυτήν τη δράση και σε αυτούς οι οποίοι αντιλαμβάνονται έστω εν μέρει αυτά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, εντοπίζουν τις νέες συγκεντρώσεις ισχύος και την ανάγκη για νέα αιτήματα και νέες μορφές συλλογικής δράσης, αποτυγχάνουν όμως να δουν τη γενική εικόνα και να θέσουν με σαφήνεια πολιτικά αιτήματα κοινωνικής αλλαγής. Οι συνθήκες οι οποίες αποτελούν γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξη της μεταδημοκρατίας επηρεάζουν και τον τρόπο που δρουν, οργανώνονται και πλαισιώνονται αξιακά τα κινήματα. Αυτό δίνει έναν πλεονέκτημα στον απρόσωπο συλλογικό καπιταλιστή της ΠΚτΔ και στην εταιρεία φάντασμα της μεταδημοκρατίας, καθώς το κύριο συστατικό της ταυτότητάς τους, το κεφάλαιο, κυκλοφορεί ελεύθερο μέσα στις παγκόσμιες ροές κεφαλαίου, εξουσίας και πληροφορίας διαμορφώνοντας νέες σχέσεις εξουσίας και νέους τρόπους καταστολής απέναντι στις προσπάθειες για κοινωνική αλλαγή, ενώ η κινηματική δράση είτε της μίας είτε της άλλης κατηγορίας που αναφέραμε παραπάνω αντιμετωπίζει προβλήματα (διαφορετικά μεν, αλλά με κοινό υπόβαθρο) στην προσαρμογή στις νέες συνθήκες.

Συμπεράσματα.

Η ανάπτυξη της ψηφιακής τεχνολογίας και η εμφάνιση του Internet επέφεραν κοινωνικές αλλαγές η μελέτη των οποίων οδήγησε στην ανάγκη ανάπτυξης νέων αναλυτικών εργαλείων. Η περιγραφή της νέας αυτής κοινωνικής δομής από τον Castells ως Παγκόσμια Κοινωνία των Δικτύων και η εισαγωγή της έννοιας της μεταδημοκρατίας από τον Κράουτς είναι

δύο έννοιες οι οποίες περιγράφουν με πολύ εύστοχο τρόπο τα κυριότερα χαρακτηριστικά αυτών των αλλαγών. Αναλύοντας τα ίδια φαινόμενα από διαφορετική οπτική, οι Κράουτς και Castells μας παρουσιάζουν δύο φαινόμενα τα οποία υπάρχουν παράλληλα και αλληλοσυμπληρώνονται, δίνοντάς μας τη δυνατότητα να μιλήσουμε για τη μεταδημοκρατία της ΠΚτΔ.

Η κινηματική δράση σε αυτό το περιβάλλον δεν μένει ανεπηρέαστη. Νέες μορφές κινηματικής δράσης αναδύονται, αντικατοπτρίζοντας τα χαρακτηριστικά της μεταδημοκρατίας της ΠΚτΔ, καθώς η επικοινωνία αποκτά κεντρική σημασία στην οργανωτική δομή. Η συνδυαστική δράση των Bennett και Segerberg είναι μια προσπάθεια να περιγραφεί και να εννοιολογηθεί η συλλογική δράση η οποία δομείται από προσωπικά πλαίσια δράσης τα οποία επικοινωνούν μέσα από τεχνολογίες προσωπικής επικοινωνίας. Η κεντρική σημασία αυτών των τεχνολογιών στη δομή της ΠΚτΔ θέτει επίσης νέα αιτήματα καθώς η σημασία της τεχνολογίας στις σύγχρονες σχέσεις εξουσίας αυξάνεται. Η κινηματική δράση η οποία διαμορφώνεται γύρω από θέματα που αφορούν τις τεχνολογίες που δομούν τον ιστό της ΠΚτΔ διαμορφώνουν μια ξεχωριστή κατηγορία κινήσεων και οργανώσεων, οι οποίες συνδέονται μεν στη βάση των αιτημάτων τους, απουσιάζει όμως η κοινή αξιακή πλαισίωση η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει στην ανάδυση ενός μεγαλύτερου κινήματος.

Διαμορφώνονται έτσι δύο κατηγορίες κινηματικής δράσης στο Internet. Η πρώτη χρησιμοποιεί το Internet και τις νέες τεχνολογίες επικοινωνίας ως οργανωτικό μέσο και μόνο, ενώ η δεύτερη έχει και ως αντικείμενο των διεκδικήσεών της θέματα τα οποία σχετίζονται με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ΠΚτΔ. Αυτός ο διαχωρισμός οδηγεί σε ένα διπλό πρόβλημα: από τη μία πλευρά, τα κινήματα της πρώτης κατηγορίας βρίσκονται εκτεθειμένα στις ροές εξουσίας της ΠΚτΔ, κυρίως στον βαθμό που τα μέλη τους δε λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες του περιβάλλοντος αυτού. Από την άλλη πλευρά, η κινηματική δράση της δεύτερης κατηγορίας απομονώνεται συχνά στο αποστειρωμένο τεχνολογικό περιβάλλον και αποτυγχάνει να προσδιορίσει το πολιτικό περιεχόμενο των αιτημάτων της. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, ενώ η πολιτική σημασία των θεμάτων που απασχολούν κινήματα και οργανώσεις όπως το ΚΕΛ και το EFF (επιτήρηση, κατάχρηση προσωπικών δεδομένων, έλεγχος του λογισμικού και των υπηρεσιών στο Internet από διεθνικές εταιρείες) είναι γενικά αποδεκτή, να μην υπάρχουν οι προϋποθέσεις για την εμφάνιση ενός ευρύτερου κοινωνικού κινή-

ματος με αιτήματα που να αφορούν τις κοινωνικές και πολιτικές αιτίες και όχι μόνο τα συμπτώματα του μεταδημοκρατικού φαινομένου.

Αυτή η διχοτόμηση θέτει την κινηματική δράση στη μεταδημοκρατία της ΠΚτΔ σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τις δικτυωμένες λογικές κυριαρχίας και τους μεταδημοκρατικούς θεσμούς οι οποίοι παρουσιάζουν έναν πολύ μεγαλύτερο βαθμό προσαρμογής καθώς η ΠΚτΔ θα μπορούσε να θεωρηθεί το φυσικό τους περιβάλλον. Διαπιστώνουμε λοιπόν την ανάγκη σύγκλισης των δύο αυτών κατηγοριών κινηματικής δράσης. Τα κινήματα που χρησιμοποιούν την τεχνολογία ως μέσο επικοινωνίας, ή και διαμορφώνονται μέσα σε αυτή, όπως για παράδειγμα το κίνημα #metoo, θα πρέπει να εξετάσουν προσεκτικότερα τους όρους οι οποίοι διαμορφώνουν αυτήν την συνύπαρξη. Από την άλλη, τα κινήματα τα οποία δραστηριοποιούνται σε θέματα κρίσιμα για την ίδια τη δομή της ΠΚτΔ, θα πρέπει να λάβουν υπόψη τους και να επεξεργαστούν την πολιτική πλευρά των αιτημάτων τους και τις ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις των θεμάτων για τα οποία αγωνίζονται, διαμορφώνοντας ένα πιο ξεκάθαρο αξιακό πλαίσιο.

Βιβλιογραφία

- Bennett, W. L. Segerberg, A., (2012), “The Logic of Connective Action”, *Information, Communication & Society*, 15:5, 739-768.
- Boutang, Y-M. (2011), *Cognitive Capitalism*, Cambridge/Malden: Polity.
- Castells, M. (2010), *The Rise of the Network Society Second edition With a new preface*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Castells, M. (2010), *The Power of Identity Second edition With a new preface*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Castells, M. (2010), *End of Millenium Second edition With a new preface*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Castells, M. (2013), *Communication Power*, New York: Oxford University Press.
- Γκουατταρί, Φ. (1984), *Μοριακή Επανάσταση*, Αθήνα: Κομμούνα.
- Della Porta, D. (2017), “Anti-corruption from below Social movements against corruption in late neoliberalism”, *Partecipazione e Conflitto, The Open Journal of Sociopolitical Studies*, Issue 10(3) 2017: 661-692.
- Diani, M. (1992) “The Concept of Social Movement”, *The Sociological Review*, Vol. 40 Issue 1.
- Giddens, A. (2001), *Οι Συνέπειες της Νεωτερικότητας*, μτφρ. Γ. Μερτίκας, Αθήνα: εκδ. Κριτική.
- Καστοριάδης, Κ. (1991), *Τα σταυροδρόμια του λαβυρίνθου*, μτφρ. Ζ. Σαρίκας, ύψιλον/βιβλία, χ.τ.ε.
- Καστοριάδης, Κ. (2014), «Για την αυτονομία στην πολιτική. Το ιδιωτικοποιημένο άτομο» στο Λατούς Σ., Κορνήλιος Καστοριάδης *Ριζοσπαστική Αυτονομία*, μτφρ. Θ. Δρίτσας-Κ. Σπαθαράκης, Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σ. 61-68.
- Κράουτς, Κ. (2006), *Μεταδημοκρατία*, Αθήνα: Εκκρεμές.
- Melucci, A. (1989), *Nomads of the Present Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*, London: Hutchinson Radius.
- Sklair, Leslie. (2016). *The Transnational Capitalist Class*. 1-4. 10.1007/978-3-319-31816-5_2761-1.
- Snow, D., Soule, S., Kriesi H. (2004), “Mapping the Terrain” στο Snow, D., Soule, S., Kriesi H. (επιμ.), *The Blackwell Companion to Social Movements*, Oxford: Blackwell Publishing, 3-16.
- Σολδάτος, Θ. (2018), *Η περίπτωση του Κινήματος Ελεύθερου Λογισμικού*, σεμιναριακή εργασία: <https://www.grcrun11.gr/~theodore/Panteio/Paper11M025-CC.pdf>.
- Σολδάτος, Θ. (2018), *Νέες Μορφές Εξουσίας στην Παγκόσμια Κοινωνία των Δικτύων: Σημεία Διεπαφής*, σεμιναριακή εργασία: <https://www.grcrun11.gr/~theodore/Panteio/Paper11M249-CC.pdf>
- Stallman, R., (2010), *Free Software, Free Society, Selected Essays of Richard M. Stallman Second Edition*, Boston: Free Software Foundation.
- Tarrow, S. (2011), *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, 3rd Edition, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, C., Tarrow, S. (2015), *Contentious Politics Second Edition*, New York: Oxford University Press.

- Torvalds, L., Diamond D. (2001), *Just for Fun, The Story of an Accidental Revolutionary*, New York: HarperBusiness.

Πηγές

Όλες οι πηγές που αναφέρονται παρακάτω ανακτήθηκαν τον Ιούνιο του 2018.

- Debian Social Contract (https://www.debian.org/social_contract).
- Δίκτυο Tor (<https://www.torproject.org/>).
- Electronic Frontier Foundation (<https://eff.org>).
- Ετήσια αναφορά EDRI 2017 (https://edri.org/files/edri_annual_report_2017.pdf).
- European Digital Rights (EDRI) (<https://edri.org>).
- Free Software Foundation (<https://www.fsf.org>).
- Free Software Foundation Europe (<https://www.fsfe.org>).
- GNU Project (<https://www.gnu.org>).
- GSMA Association (2018), The Mobile Economy (<https://www.gsma.com/mobileeconomy/>).
- Internet World Stats (<https://www.internetworldstats.com/>).
- Jargon File (<http://www.catb.org/~esr/jargon/>).
- Μητρώο Διαφάνειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (<https://ec.europa.eu/transparencyregister/>).
- Oxford Dictionaries (<https://en.oxforddictionaries.com/>).
- Search Engines' Chinese Self-Censorship (<https://www.technologyreview.com/s/410400/search-engines-chinese-self-censorship/>).
- The Cambridge Analytica files: the story so far (<https://www.theguardian.com/news/2018/mar/26/the-cambridge-analytica-files-the-story-so-far>).
- Why aren't privacy groups fighting to regulate Facebook? (<https://slate.com/technology/2018/04/why-arent-privacy-groups-fighting-to-regulate-facebook.html>).
- Wikileaks (<https://wikileaks.org/>).
- You Are Not Alone (<https://metoomvmt.org/>).